

kaattır. Bir murakkaa girmesi tasarlanan kıtalar, germe (aş. bk.) usulüne göre hazırlanmış bir mukavvaya yapıştırılıp çevresi bezendikten sonra bunlar aynı ebatla kesilerek sırt sırta getirilir ve üç kenarından ince bir deri veya kumaş şeritle birbirine tutturulur. Yapıştırılan bu şeritler aynı zamanda kıta kenarlarının yıpranmasını önler. Daha sonra bu ikili kıta yine deri veya kumaş bir şeritle dibinden bir başka ikili kıtaya bağlanır. Bütün kıtalar böylece bir araya getirilince murakka' klasik üslûpta ciltlenerek üzerine kap geçirilir. Bu tarz murakka'lar "düz murakka", kitap murakka" veya sadece murakka' adıyla bilinir. Sırt sırta gelen iki kıta sadece boğaz tarafından birbirine bağlanır ve bu diğerlerinde de aynen tekrarlanırsa bütün kıtaları aynı anda açıp görmek ve ardından zikzaklı olarak katlamak mümkün olur. Yalnızca birinci kıtasından kabına bağlanan bu cinse "körüklü murakka" ismi verilir.

En eski örneklerine XV. yüzyıl sonlarında rastlanan murakka'lar önceleri kitap şeklinde hazırlanmıştır. Böylece güzel yazılarla beraber farklı zamanlara ait minyatür, katı, tezhip gibi değişik sanat dallarının bir araya getirilerek uzun zaman yıpranmadan korunması sağlanmıştır. Muhtevasına göre az veya çok sayıda kıtaların bir araya gelmesiyle teşekkül eden murakka'lar, bazan minyatür ve tezhip albümü olarak yapılmışsa da en fazla hüsni hat için kullanılmıştır.

Bilhassa tek harfleri ve iki harfin bitişmesini gösteren müfredat meşkı (elifbâ) yahut kelime ve cümle terkiibini öğreten mürekkebat meşkı (kasideler, dualar, âyetler ve hadisler) olarak sıralı bir sayfa düzeni içindeki murakka'ların kıtaları böyle bir meşk murakkaı için özellikle yazılmışsa hattatının imzası sadece sonuncu kıtada bulunur.

Eski murakka'larda hat nevi olarak en çok aklâm-ı sitteye ve ta'like rastlanır. Aklâm-ı sittenin büyük cinsleri olan sülüs, muhakkak, tevki' yazılarından biriyle yazılan tek satırın altına ince kalemlerle yazılan cinslerden (nesih, reyhânî, rikâ') birinin getirilmesi âdet olmuştur. Bir sıra içinde yazılmış murakka' kıtalarında her yazı çeşidinin metni ayrı olarak süregelir. "Müteselsil murakka" adını alan bu tarz murakka'lardaki kıtaların ibareleri yarıda kalmışsa devamı olan kıtalarda tamamlanır. Buna mukabil müstakim kıtaların bir ara-

ya getirilmesiyle sonradan hazırlanan ve "toplama murakka" denilen murakka'larda her biri müstakim ve hattatı tarafından ayrı ayrı imzalanmış, hatta muhtelif hattatlarca yazılmış kıtaların bir araya getirildiğine de rastlanır.

Çeşitli kıtaların toplandığı murakka'larda bir kıtanın ölçüsü diğerine uymuyorsa sadece karşılıklı iki kenarın iç pervazı daha geniş tutularak yahut takoz adı verilen iki yönlü ayrı bir ara pervaz eklenerek ebadın uyumu sağlanmış olur. Buna riayet edilmeden hazırlanmış murakka' kıtaları da mevcuttur.

Murakka' germek de şöyle uygulanır: Hazır kartonların bulunmadığı eski dönemlerde ebat itibarıyla farklı boydaki sağlam kâğıtlar namlendirilip düzgün bir murakka' tahtası üstünde birbirine yama gibi yapıştırılır, kâğıtlar geniş kenar paylarıyla dört tarafından bu tahtaya da yapışmış olurdu. Kuruyunca "mukavva" (takviye edilmiş) adıyla anılan bu gerilmiş kâğıtlar üstüne kıtalar yapıştırılıp etrafi bezendikten sonra cetvel yardımıyla kesilerek yerinden kurtarıldı.

Murakka'lar İslâm sanatlarının renk, desen, minyatür ve hat bakımından ince bir zevkle işlenmiş en zengin eserleridir. Celi yazıların gelişmesinden önce hat sanatının en güzel örnekleri daha çok yazma kitaplarında ve murakka'larda görülürdü. Müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda, bilhassa Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde çok değerli murakka' örnekleri bulunmaktadır. Avrupa ve Amerika'da İslâm sanatlarına duyulan ilginin artmasına bağlı olarak Hint, İran ve Osmanlı murakka'ları sahasında tıpkıbasımla beraber araştırmalar yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Uğur Derman, "Murakkaalar", *Sabancı Koleksiyonu*, İstanbul 1995, s. 46-51; a.m.f., "Türk San'atında Murakka'lar", *İlgi*, sy. 32, İstanbul 1981, s. 40-43; O. F. Akimushkin, *Das St. Petersburg Murakka'*, Salzburg 1996; Mâyl-i Herevî, "Murakka'-ı Sâzi der Devre-i Tîmûriyân", *Hüner ü Merdüm*, sy. 143, Tahran 1353 hş., s. 32-47; Z. Cihan Özsayiner, "Hat Sanatında Murakkalar", *Antika*, sy. 14, İstanbul 1986, s. 16-19; B. W. Robinson, "Murakka'", *EP* (İng.), VII, 602-603.

M. UĞUR DERMAN

MURASSA'

(bk. TARSİ').

MURDÂR

(المردار)

Ebû Mûsâ İsâ b. Sabîh (Subeyh)
el-Murdâr el-Basrî
(ö. 226/841)

Bağdat Mu'tezilesi'nin
önde gelen kelâmcılarından.

Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda geçen Basrî nisbesinden hareketle (Zehebî, X, 548) Basra asıllı olduğu söylenebilir. Lakabı olan Farsça **murdâr** (kırılı, lekeli) kelimesi İran'la ilişkisini hatıra getirmektedir. Bağdat Mu'tezile ekolünün kurucusu Bîşr b. Mu'temir'den ders aldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Bîşr'in ölümünün ardından onun öğretim faaliyetlerini devam ettiren Murdâr, Bağdat'ta Mu'tezile mezhebinin gelişmesine ve yayılmasına katkı sağlamıştır. Yaşadığı dönemde kışsa ve haberleri en iyi bilen kişi diye anıldığı ve düşüncesinin berrak, ifadesinin sağlam olduğu belirtilen Murdâr'ın, hakkında reddiye yazdığı Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf ile de irtibatı bulunduğu bilinmektedir. Hatta Ebû'l-Hüzeyl, onun ders meclisine katıldığı bir sırada kulların sorumluluğu ile Allah'ın adaleti konusundaki görüşlerini dinlemiş ve Vâsıl b. Atâ ile Amr b. Ubeyd'in mensuplarını bu seviyede görmekten dolayı memnuniyetini ifade etmiştir (Kâdî Abdülcebbâr, s. 277-278; İbnü'l-Murtazâ, s. 70-71). Buna rağmen Murdâr'ın, Ebû'l-Hüzeyl ile ve diğer önde gelen Mu'tezile kelâmcılarıyla kıyasıya münazaralarda bulunduğu kaydedilmektedir.

Ca'fer b. Harb ve Ca'fer b. Mübeşşir gibi âlimler yetiştiren Murdâr aynı zamanda Ebû Züfer, Muhammed b. Süveyd ve Ebû Mücâlid Ahmed b. Hüseyin gibi bilginlerin yetişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Onun kelâm konularındaki düşünceleri, Sümâme b. Eşres, Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr, Nazzâm ve Ali el-Esvârî gibi âlimler tarafından eleştirilmiştir. Zühd ve takvâsıyla tanınan Murdâr, ölümünün yaklaştığını hissedince haram karışmış olabileceği endişesiyle mallarını ihtiyaç sahiplerine dağıtmış, bundan dolayı kaynaklarda "Mu'tezile'nin rahibi" diye anılmış, ancak bu ifade muhalifleri tarafından kendisini küçümsemek amacıyla da kullanılmıştır. Murdâr büyük ihtimalle Bağdat'ta vefat etmiştir.

Eserleri zamanımıza intikal etmeyen Murdâr'ın düşünceleri, kelâm ve mezhep-

MURDÂR

ler tarihi kaynaklarında mevcut nakillerin birleştirilmesiyle kısmen öğrenilebilmektedir. Buna göre, Allah'ın mahiyetini kavramanın insan idrakini aştığı şeklindeki kanaatinde hareket noktasını Mu'tezilî tevhid doktrini teşkil eder. Bu hususta çağdaşı Ahmed b. Hanbel'in Allah'ın âhirette keyfiyetsiz görüleceği yönündeki anlayışına karşı çıkar. Allah'ın mutlak mânada kâdir olduğunu, bu sebeple Mu'tezile'deki hâkim görüşün aksine O'nun her türlü fiili ve bu fiillerin ziddini yapmaya muktedir bulunduğunu, zira kabih fiilleri nefyetmenin Allah'ın kudretini sınırlamak anlamına geleceğini, dolayısıyla teoride meselâ, "Allah kullarına zulmedemez, yalan bir beyan ortaya koyamaz" denilemeyeceğini, ancak pratikte sâlih bir müslümanın bile işlememesi gereken kötü fiillerin Allah'a nisbet edilmesinin çirkin bir durum arzettiğini belirtir (Hayyât, s. 54-55; Eş'arî, s. 200-201, 555-556). Murdâr, ihtiyarî fiillerin meydana gelişinde kula ait kudretin (istitâat), fiilin oluşmasını sağlayacak şartların elverişli bulunmasının ötesinde bir araz teşkil ettiği görüşünü benimsemiş, Kur'an'ın kadim olduğunu söyleyenlerin Allah'ın yanında bir başka kadim varlık kabul ettikleri için küfre girdiklerini ileri sürmüştür. Ayrıca edebî açıdan Kur'an gibi bir kitap vücuda getirmenin teoride insanlar için mümkün olduğunu söylemiştir. Murdâr, insanlara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığını iddia edenlerle Allah'ın keyfiyetsiz gözle görüleceğini söyleyenleri de tekfir etmiş (Şehristânî, I, 69), aynı şekilde, muhtemelen bazı devlet ricâlinin zulmüne ve dinî konulardaki kayıtsızlığına duyduğu aşırı tepki yüzünden, idarecilerin yanında bulunan ve onların nimetlerinden faydalanan kimseleri küfre sarmakla suçlamış, bu durumdaki insanların miras bırakamayacağını ve kendilerinin de miras alamayacağını iddia etmiştir (Bağdâdî, s.100).

Nâşî el-Ekber'e göre Murdâr'ın imâmet hakkındaki fikirleri hocası Bişr'in düşüncelerine benzemekte ve genel olarak Bağdat Mu'tezile ekolünün telakkilerine uygun düşmektedir. Murdâr, daha faziletli birinin mevcut olması halinde bile aşağı mertebedeki kimsenin imâmete getirilmesini câiz görmüştür (Mesâ'il, s. 52). Bununla birlikte onun, hocası Bişr gibi Hz. Ali'yi fazilet itibarıyla ilk sıraya alıp almadığı bilinmemektedir. Murdâr'ın rey ictihadına muhalif olduğu ve dinî hükümler-

de kıyası bâtil saydığı nakledilmektedir.

Mu'tezile'nin temel düşünceleri çerçevesinde kendine has fikirlere sahip bulunan Murdâr, bazı mezhepler tarihi müelliflerince Mu'tezile'nin Murdâriyye kolunun lideri olarak zikrediliyorsa da (Bağdâdî, s. 100-101; Şehristânî, I, 68-70) bu tesbit doğru değildir. Zira kaynaklarda bu nisbetle anılan kişi veya fikirlere rastlanmamaktadır. Bu tür adlandırmaları mezheplerin sayısını yetmiş üçe çıkarmanın bir ürünü şeklinde değerlendirmek mümkündür (Watt, s. 282).

İbnü'n-Nedîm'in kaydettiğine göre Murdâr tevhid, adl, Kur'an'ın mahlûk oluşu, şer problemi, muhalif mezheplere ve İslâm dışı inançlara ait görüş ve düşüncelerin reddi gibi konularda otuzdan fazla risâle kaleme almış olup bunların bir kısmı şunlardır: *Kitâbü't-Tevhîd, Uşûlü'd-dîn, el-Ma'rife, et-Ta'dil ve't-tecvîr, el-Mesâ'il ve'l-cevâbât, Kitâb 'ale'l-ağbâr ve'l-Mecûs fi'l-'adl ve't-tecvîr, er-Red 'ale'l-Mücbire, Feđâ'ihu Ebi'l-Hüzeyl, Kitâb 'alâ aşhabi ictihâdi'r-re'y, Kitâbü mâ cerâ beynehû ve beyne'l-Başriyyîn, Kelâmü ehli'l-'ilm ve'l-cehl, Halku'l-Kur'an, Kitâbü't-Tevbe, Aĥbârü'l-Kur'an* (diğer eserleri için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 207). Merzûbânî'nin *Kitâbü'l-Mürşid*'inde yer alan uzunca bir hutbesi Josef van Ess tarafından neşredilmiştir (BEO, XXX [1978], s. 307-308, 311-312).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâşî el-Ekber, *Mesâ'ilü'l-İmâme* (nşr. J. van Ess), Beyrut 1971, s. 52; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 53-56, 58, 59, 63, 72, 73, 74; Abdul-amir al-A'asam, *Ibn ar-Riwandî's Kitâb Fadîhat al-Mu'tazilah*, Paris 1975-77, tür.yer.; Ebü'l-Kâsım el-Belhî, *Maĥâlât* (nşr. Fuâd Seyyid, *Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* içinde), Tunus 1393/1974, s. 74; Eş'arî, *Maĥâlât* (Ritter), s. 190, 200-201, 228, 229, 365, 511, 512, 540, 555-556; Ebü'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. M. Zâhid Keveserî), Bağdat-Beyrut 1388/1968, s. 38; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 206-207; Kâdî Abdülcebbar, *Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 277-279, 296; Bağdâdî, *el-Farĥ* (Keveserî), s. 100-101; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 68-70; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, X, 548; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 70-71, 75, 77, 85; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 180, 250, 273, 281, 282, 284; J. van Ess, "Eine Predigt des Mu'taziliten Murdar", *BEO*, XXX (1978), s. 307-318; H. Daiber, "al-Murdar", *EP*² (İng.), VII, 604-605; Muhammed Cevâd Envârî, "Ebû Mûsâ Murdâr", *DMB*, VI, 307-309.

☞ MUSTAFA ÖZ

MÜRİYÂNÎ

(الموراني)

Ebû Eyyüb Süleymân b. Mahled (Dâvûd) el-Müriyânî el-Hûzî (ö. 154/771)

Abbâsî veziri.

Fars asıllı olup Süleymoğulları'nın âzâtlılarından. Hûzistan'da Ahvaz'a bağlı Müriyân köyünden geldiği için Müriyânî ve Hûzî nisbeleriyle anılır. Müriyânî, Hâlid b. Bermek'ten sonra Halife Mansûr'un veziri oldu. Yaygın rivayete göre vezirlik görevine getirilmesinin sebebi Mansûr'un, Emevîler devrinde Fars valisinin İzec nâibi iken zimmetine para geçirdiği iddiasıyla atıldığı zindandan o sıralarda valinin kâtipliğini yapan Müriyânî tarafından kurtarılmasıdır. Bunun için Mansûr, hilâfete geldiğinin ertesi yılı veziri Hâlid b. Bermek'i Fars valiliğine gönderdiğinde yerine onu getirmiştir (137/754-55). Hâlid b. Bermek'in başşehirden uzaklaştırılması için aleyhinde yürütülen çalışmalarda Müriyânî'nin de rolü olduğu bilinmektedir (Ya'kûbî, II, 389; Cehşiyârî, s. 98-100; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, VII, 23-24).

Müriyânî, Abbâsî Devleti'ne kuruluş aşamasında ve daha sonra yıllarca kâtip olarak hizmet verdi, on beş yıldan fazla bir süre Halife Mansûr'un vezirliğini yaptı. Fakat o dönemde vezirlik müessesesi henüz tam anlamıyla teşekkül etmediğinden araştırmacılar onun resmen vezir unvanı taşıyıp taşımadığı konusunda farklı görüştedirler. Mansûr'un disiplinli ve otoriter kişiliği de vezirlerin ön plana çıkmasına fırsat vermemiştir. Onun bütün yetkileri elinde tutmasından dolayı döneminin vezirleri Emevîler'in kâtipleri gibiydi. Ancak Müriyânî'nin halife nezdinde büyük bir itibara sahip olduğu görülmektedir. Bağdat'ın kuruluşu sırasında devletin masrafları artınca Müriyânî, Mansûr'a kistrânın sarayını yıktırıp malzemelerini yeni binaların yapımında kullanmasını önermiş ve halife o sırada eski itibarına kavuşmuş olan Hâlid b. Bermek'in bu fikre karşı çıkmasına rağmen önerisini benimsemiştir; daha sonra da şehri dört bölgeye ayırmış ve bunlardan birini ona iktâ etmiştir (Cehşiyârî, s. 100).

Halife Mansûr'a Müriyânî ile kardeşi Hâlid ve oğulları hakkında pek çok şikâyet gelmekteydi. Müriyânî'nin mal biriktirme konusunda hırslı davranması ve yakınlarına imkân sağlaması da buna ortam hazırlıyordu (İbnü't-Tıktakâ, s. 176). Mansûr'un